

змоги передати в перекладі. Наведеними прийомами користуються перекладачі, щоб максимально влучно передати зміст метафоричного образу в творі. Крім того, цікавим є досвід

перекладачів у перекладі антропоморфних, природоморфних, зооморфних, фломорфних, артефактних і просторових метафор, які характерні для творчості С. Жадана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резніченко О. Післямова до зб. «Цитатник». Київ : Смолоскип, 1995. С. 55–59.
2. «Більше немає дому, є лише пам'ять»: вірш Жадана про війну URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/85746-bilshe-nemaie-domu-e-lishe-pamyat-virsh-zhadana-pro-vijnu-zvorushiv-merezhu.htm>
3. To know that you still lie there beyond the scorched mountain Poem by Serhiy Zhadan URL: <https://www.poemhunter.com/poem/to-know-that-you-still-lie-there-beyond-the-scorched-mountain/>
4. Жадан С. Господь симпатизує аутсайдерам. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 512 с.
5. SERHIY ZHADAN POEMS URL: <https://www.wordsforwar.com/serhiy-zhadan-bio>
6. Паршак К. Д., Калиновська Я. Б. Семантико-функційні характеристики концептуальної метафори в мові творів поетів-постмодерністів. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: Літературознавство, мовознавство, фольклористика / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Київський університет, Випуск №1 (29). 2021. С. 24–26.

УДК 37.13:9881

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.43>

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ РОМАНІВ В ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (ДЖ. Р.Р. ТОЛКІН «ВОЛОДАР ПЕРСНІВ»)

LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF ENGLISH FANTASY NOVELS INTO UKRAINIAN (J.R.R. TOLKIEN «THE LORD OF THE RINGS»)

Поліщук Л.П.,

orcid.org/0000-0002-9468-5412

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Пушкар Т.М.,

orcid.org/0000-0001-5060-7167

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті з'ясовано жанрові особливості літератури фентезі на матеріалі роману Дж.Р.Р. Толкіна «Володар перснів». У рамках жанру фентезі яскраво вирізняється фантастична трилогія Дж.Р.Р. Толкіна «Володар перснів». Можна припустити, що причиною привабливості даного роману стало талановите втілення автором канонічних ознак стародавнього епосу в сучасному творі. Аналізований роман переповнений лексико-стилістичними прийомами, які спрямовані на те, щоб створити яскраві образи персонажів, неповторний стиль оповідання, який максимально наближений до героїчного епосу. На лексичному рівні особливо були відзначені авторські неологізми, які виконуючи художню та номінативну функцію, є своєрідним ключем до створеної автором культури етносу, що розкриває сутність його цінностей, традицій та звичаїв, що надає таким чином приховану додаткову інформацію читачеві. До найяскравіших фонетичних, семантичних і синтаксичних характеристик стилю Дж.Р. Р. Толкіна відносяться: використання поетичної лексики, слова з інгерентною конотацією, словотворчість, мовотворчість, включення поетичних уривків, застосування курсиву, увага до деталей, інформаційна надмірність, інверсія, використання розмовної лексики та зворотів, а також поетичних прийомів для мовних характеристик персонажів, використання лінгвістичних ознак оповідей та епосу.

На граматичному рівні відзначається велика кількість дієслівних форм та різноманітних синтаксичних прийомів, інверсій. В авторських описах і репліках персонажів зустрічається схема «прикметник + іменник» у той час, як у прямій мові персонажів вона практично відсутня. Окремо були відзначені графічні прийоми, переважно курсив, яким виділяються слова і висловлювання, що вимагають особливої уваги читача в силу своєї новизни, незвичайності,

чи авторської емпізи, і віршовані форми, з яких автор робить розповідь максимально наближеною до героїчного епосу. Загалом і в цілому зазначимо, що автор використовує набір лексичних, семантичних і фонетичних засобів, які в сукупності допомагають створити закінчений і яскравий образ не лише головних героїв, а й другорядних персонажів.

Ключові слова: лексичні та граматичні трансформації, жанрові особливості, фентезі, поетичні прийоми, авторські неологізми, граматичні прийоми.

In the article on the material of the fantasy novel by J.R.R. Tolkien's "The Lord of the Rings" genre features of fantasy literature are clarified. Within the fantasy genre, the fantastic trilogy of J.R.R. Tolkien "The Lord of the Rings". It can be assumed that the reason for the attractiveness of this novel was the author's talented embodiment of the canonical features of the ancient epic in a modern work. The analyzed novel is full of lexical and stylistic techniques aimed at creating bright images of characters, a unique narrative style that is as close as possible to a heroic epic. At the lexical level, the author's neologisms, which perform an artistic and nominative function, are a kind of key to the culture of the ethnos created by the author, revealing the essence of its values, traditions and customs, thus providing hidden additional information to the reader. The most vivid phonetic, semantic and syntactic characteristics of the style of J.R.R. Tolkien include: the use of poetic vocabulary, words with inherent connotations, word creation, language creation, the inclusion of poetic passages, the use of italics, attention to details, informational redundancy, inversion, the use of colloquial vocabulary and turns of phrase, as well as poetic techniques for the linguistic characteristics of characters, the use of linguistic features of stories and epics.

At the grammatical level, a large number of verb forms and various syntactic techniques and inversions are noted. In the author's descriptions and replicas of the characters, the scheme "adjective + noun" is found, while it is practically absent in the direct speech of the characters. Separately, graphic techniques were noted, mainly italics, which highlight words and expressions that require special attention of the reader due to their novelty, unusualness, or authorial emphasis, and poetic forms, with which the author makes the story as close as possible to a heroic epic. In general and as a whole, we note that the author uses a set of lexical, semantic and phonetic tools, which collectively help to create a finished and bright image not only of the main characters, but also of secondary characters.

Key words: lexical and grammatical transformations, genre features, fantasy, poetic techniques, author's neologisms, grammatical techniques.

Постановка проблеми. В основі перекладу завжди лежить оригінал, з урахуванням якого створюється переклад, інший твір, перенесений в іншомовне «вимірювання». Головна вимога до перекладу – це його еквівалентність, тобто точна передача сенсу оригінального твору з урахуванням його змісту та стилістичних особливостей.

Щоб переклад був еквівалентний оригіналу, перекладачеві необхідно якісно зробити різні міжмовні перетворення, які називаються перекладацькими трансформаціями. Внаслідок цього, текст перекладного видання повинен якомога повніше і точніше передавати всю інформацію, укладену в оригінальному тексті, але при цьому також потрібно дотриматися всіх норм мови, на яку робиться переклад.

Роман «Володар перснів» Дж.Р.Р. Толкіна давно став визнаною класикою літератури. Але, на жаль, україномовний читач стикається з деякими проблемами при знайомстві з цим текстом. Однією з проблем є те, що Дж.Р.Р. Толкін при створенні свого світу наділяє героїв, географічні об'єкти і артефакти «іменами, що говорять» [3]. Більше того, автор створює власний світ із вигаданою мовою, яка у своїй основі спирається на англійську мову. Для читача, який не знає іноземної (англійської) мови, а найчастіше і міфологію Британії, дуже складно, часом і неможливо, зрозуміти іронію чи прихований зміст, які автор вкладає у значення імен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для кращого розуміння поняття «перекладацька трансформація» варто звернутись до розгляду трансформаційної моделі перекладу. Трансформаційна модель перекладу розглядалась такими науковцями: Бокова П. М., Зубар Л. С., Єфімов Л.П., Ясінецька О.А., Кадуріна В.М., Карабан В.І., Коптілов В.В., Максимов С.Є., Фадеєва О. В. та ін.

Постановка завдання. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступного ряду завдань теоретичного та практичного характеру:

1. Розглянути перекладацькі трансформації та їх різноманіття у перекладних виданнях художньої літератури.

2. Вивчити жанроутворюючі характеристики романів-фентезі.

3. Провести аналіз лексико-граматичних трансформацій у перекладі роману Дж. Р. Р. Толкіна «Володар перснів».

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння поняття «перекладацька трансформація» варто звернутись до розгляду трансформаційної моделі перекладу.

Трансформаційна модель перекладу ґрунтується на трансформаційній граматиці [14]. Трансформаційна граматика вивчає утворення синтаксичних структур з спільними лексемами і основними логіко-синтаксичними зв'язками. Відповідно, всі синтаксичні структури можна

об'єднати до обмеженого числа елементарних (ядерних) структур, в яких найбільше простежуються логіко-синтаксичні відношення. За певними правилами перетворення з ядерних структур отримують поверхневі структури.

У ядерних структурах смислові відношення проявляються завжди чітко: предмет завжди позначається іменником, а процес – дієсловом, тобто «трансформація структур в ядерні – це шлях визначення відповідностей між граматичними і семантичними категоріями або однозначної смислової інтерпретації граматичних конструкцій вихідного тексту» [6].

Перекладацький процес, керуючись трансформаційною теорією перекладу, здійснюється в три етапи. Першим є етап аналізу. Конструкції оригіналу (поверхневі) перетворюються в ядерні структури в межах мови оригіналу. Наступний етап – перенесення. На цьому етапі відбувається заміна ядерної структури мов оригіналу на відповідну їй ядерну структуру мови перекладу. Останній етап – етап синтезу або реконструювання. Здійснюється завдяки адаптації ядерної структури іноземної мови в поверхневу структуру тексту перекладу. Слід зазначити, що в кожній мові комплекс трансформацій може мати декілька еквівалентів перефразування, які відрізняються стилістично, на рівні реконструювання трансформація виконується з дотриманням стилістичних обмежень [13].

Приведемо приклад застосування трансформаційної моделі для конкретного перекладу: «*My mother made me change the decision*». В ході зворотного перетворення утворюється дві ядерні структури: «*My mother made me*» і «*I changed the decision*»

Після цього може з'явитися загроза упущення важливої інформації, а саме смислового зв'язку між реченнями. Аби запобігти цьому, ядерні речення трансформуються в складнопідрядне речення з смисловим зв'язком між частинами, що передаються за допомогою сполучників, займенників або інших синтаксичних засобів. Внаслідок перетворення ми можемо утворити одне з двох наступних речень:

1) *My mother made me and I changed the decision.*

2) *My mother made me so that I should change the decision.*

Грамматичні трансформації слугують для перетворення в перекладацькому процесі мовних структур за правилами мови перекладу. У зв'язку з відмінностями побудови двох мов це залежить від різних причин граматичного і лексичного плану. Наприклад, інший порядок слів чи розташування головного, підрядного, і вступного речення спричиняє широке використання тран-

сформацій при перекладі з англійської мови на українську [1].

Отже, аналізуючи висловлювання лінгвістів [2; 4; 7], можна зробити загальний висновок: використання граматичних трансформацій полягає у зміні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні:

– синтаксичне уподібнення: *She lives in Kyiv.* – Вона живе в Києві;

– перестановки: *A man came into the room.* – В кімнату увійшов чоловік;

– заміна членів речення: *The fire killed 10 people.* – Внаслідок пожежі загинуло 10 осіб;

– перетворення активних конструкцій в пасивні і навпаки: *He was met by his uncle.* – Його зустрів дядько;

– членування речення: Ні в нього, ні в неї не було почуття гумору. – *He had no sense of humor. Nor had she;*

– об'єднання речень: *I saw him a long time ago. It seemed like a hundred years ago.* – Я бачив його давно – здавалося, що років сто тому.

– заміна типу синтаксичного зв'язку: Я відкусив яблуко і відразу відчув, як я зголоднів. – *I felt pretty hungry, as soon as I took a bite of the apple.* (Заміна поєднувального сполучника на підрядний);

– опущення: *It was hard and difficult.* – Це було тяжко;

– доповнення: *No one would think now that Millicent had been the prettier of the two.* (S. Maugham, *Before the Party*) – Ніхто б тепер не повірив, що з двох сестер більш гарньою завжди була Міллісент;

Також, такі трансформації мають місце на морфологічному рівні:

– заміни частин мови (перетворення займенників: Італія хоче закрити кордон. – *Italy wants its border closed.*; заміна прикметника іменником або прислівником: Вона була дуже красивою. – *She was a real beauty*; заміна дієслівного іменника дієсловом: Він погано танцює. – *He is a poor dancer.*);

– граматична заміна числа: Вони вийшли з кімнати з високо піднятою головою. – *They left the room with their heads held high;*

– заміна граматичного часу: Обсяг продажів склав 1 млн. – *The sales account for 1 million.*

Часто поєднують одні види граматичних трансформацій з іншими. Для прикладу, опущення і доповнення найчастіше застосовують разом із заміною частин мови.

Роман Дж. Р. Р. Толкіна «Володар перснів», який переповнений лексико-стилістичними

прийомами, дав нам можливість аналізувати лексико-граматичні трансформації і прокоментувати труднощі перекладу творів жанру фентезі.

У 1956 році Дж. Р. Р. Толкін прокоментував один із перекладів твору «Володар пернів», де приділив окрему увагу опису «особливих труднощів». Він зазначив, що текст містить «низку слів, яких не знайти у словниках або які вимагають знання давньоанглійської». Тут йдеться про оказіоналізми – індивідуально-авторські слова, створені в певних стилістичних цілях і зрозумілі лише в рамках певного контексту [9].

Для початку слід розглянути основні способи, за допомогою яких Дж. Р. Р. Толкін найчастіше утворював оказіоналізм. Провідним способом можна назвати словоскладання [12]:

1. Іменник + іменник.

Наприклад, *starmoon* («зірка» + «місяць») – магічна субстанція, зроблена ельфами; *lembas* («дорога» + «хліб») – ельфійський провідний хліб; *harfoot* («волосся» + «ступня») – один із трьох різновидів хобітів; *westmansweed* («захід» + «людина» + «трава») – трубкове зілля, призначене для куріння; *kingsfoil* («король» + «аркуш») – рослина з цілющими властивостями.

Конструкція «іменник + іменник» є досить поширеним способом словотвору в сучасній англійській мові. Цей спосіб Дж. Р. Р. Толкін використовував також і для утворення нових слів щодо своїх вигаданих мов з чого видно великий вплив англійської мови на словотворчість автора: ельфійське *Fangorn* (*fang* «борода» + *orn* «дерево» = «бородате дерево») – древній ліс на південних відрогів Млистих гір у Середзем'ї.

2. Прикметник + іменник.

Наприклад, *Smallburrow* (*small* «маленький» + *burrow* «нора») – хобітське прізвище; *Dunland* (*dun* «темна» + *land* «земля») – місцевість на північному заході Середзем'я, країна населена дунландцями; *Barazinbar* (*baraz* «червоний» + *inbar* «ріг») – один з найвищих піків Млистих гір секретною мовою гномів.

3. Прийменник + іменник.

Наприклад, *Mr. Underhill* (*under* «під, внизу» + *hill* «горб») – прізвище дане Гендальфом Фродо Беггінсу; *Bywater* (*by* «при, навколо» + *water* «річка») – село у Ширі.

4. Числівник + іменник.

Наприклад, *Twofoot* (*two* «два» + *foot* «ступня») – хобітське прізвище.

5. Займенник + іменник.

Наприклад, *Shelob* (*she* «вона» + *lob* «павук») – гігантська павучиха, нащадок Унголіант і тих павуків, які мешкали в Нан-Дунгортб.

Крім цього, автор користувався складносуфіксальним або змішаним способом утворення нових слів [11]:

1. Суфікс «-er» означає діяльність: *Bird-tamer* (*bird* + *tame* + *er*)

«Приборкувач птахів» – насмішуваний титул, наданий Радагасту Саруманом.

2. Суфікс «-al» є латинським суфіксом, який служить для утворення іменників зі значенням «наявність якості» від дієслів: *Landroval* (*land* + *rove* + *al*) «мандрівний над землею» – один з Великих Орлів з Туманних Гір.

3. Суфікс «-ir» означає «володар»: *Elrohir* (*el* + *ro(h)* + *ir*)

«Зоряний володар коня» – ім'я персонажа легендаріуму.

4. Суфікс «-ion» є суфіксом прикметника: *Galathilion* (*galad* + *thil* + *ion*) «срібне дерево» – біле дерево ельдар, створене за образом Тельперіона і посаджене в Тіріоні.

Що стосується нової лексики, утвореної від староанглійських слів, то тут прикладом можуть бути: *hobbit* (одна з вигаданих людиноподібних рас) від давньоанглійського слова «*holbytla*», що означає «мешканець нір»; *mathom* (будь-яка річ, що належить хобітам, яку вони не використовують, але й не хочуть викидати) від давньоанглійського слова «*ma'dm*», що означає «цінність, скарб» [5].

Говорячи про лексичний рівень, цікаво відзначити використання у романі авторських перетворених фразеологічних одиниць (ФО). Одним із найчастіше використовуваних типів контекстуальної трансформації є вклинювання, тому що даний прийом дозволяє автору посилити значення фразеологізму, зробити його сенс більш зрозумілим і точним, а також надати мовленню ще більшої виразності. У досліджуваному матеріалі виявили значну кількість ФО, які піддаються даному типу окказіональної трансформації. Ми представимо лише найяскравіші приклади [8]:

1) ФО «*tongues wag*» у значенні реалізується в наступному контексті «пішли плітки».

Eg., *Tongues began to wag in Hobbiton and Bywater; and rumour of the coming event travelled all over the Shire.*

2) ФО «*ask (look) for trouble*» у значенні «напрошуватися на неприємності».

eg. *further for the cause of trouble.*

3) ФО «*in bad taste*» об'єктивізується у значенні «безтактно».

Eg., *It was generally agreed that the joke was in very bad taste, and more food and drink were needed to cure the guests of shock and annoyance.*

У ФО *in bad taste* автор вносить слово *very*, що посилює емоційний вплив фразеологізму.

4) ФО «*keep dead secret*» має значення «зберегти в таємниці».

Eg., But' – and here he looked hard at Sam – 'if you really care about me, you will keep that dead secret.

У ФО слово «*dead*» посилює емоційний вплив на читача.

5) ФО «*to turn upside-down*» реалізує значення «перевернути все догори дригом».

Between them they turned the whole place upside-down.

Автор уточнює, із чіх рук герой хоче вислизнути.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що у творі «Володар перснів» використовуються різні типи – онімів (антропоніми, топоніми, міфоніми, хрононіми тощо). Однак, двома головними групами літературних -онімів є антропоніми, що служать для назви основних другорядних персонажів, і топоніми, які називають будь-які географічні об'єкти (міста, річки, озера, гори тощо) [10].

Переважними прийомами передачі антропонімів та топонімів у перекладі є транслітерація (*Longbottom* – Лонгботтом, *Boffins* – Боффіни, *Isengrim* – Ісенгрим), транскрипція (*Hoarwell* – Хорвелл, *Brandy Hall* – Бренді Холл, *Galadriel* – Галадріель), калька *Marches* – Західні болота, *Firefoot* – Вогненний) та півкалька (*East Wall of Rohan* – Східна стіна Рохана, *Elwing the White* – Ельвінг Біла, *Old Toby* – Старий Тобі) [11].

Висновки. Роман Дж.Р.Р. Толкіна «Володар перснів» переповнений лексико-стилістичними прийомами, які спрямовані на те, щоб створити яскраві образи персонажів, неповторний стиль оповідання, який максимально наближений до героїчного епосу. На лексичному рівні особливо були відзначені авторські неологізми, які, виконуючи художню та номінативну функцію, новоутворення є своєрідним ключем до створеної автором культури етносу, що розкриває сутність його цінностей, традицій та звичаїв, що надає таким чином приховану додаткову інформацію читачеві. Для трилогії характерний спеціальний, яскравий і відомий стиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бокова П.М. Лінгвістичні проблеми перекладу художньої літератур : Проблеми семантики слова, речення та тексту. Вип. 22. К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. С. 64–71.
2. Зубар Л.С. Функції власних назв у творах українських письменників фантастів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2012. Вип. 31. С. 67–69.
3. Єфімов Л.П., Ясінецька О.Я. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз : учбово-методичний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2004. 240 с.
4. Кадуріна В. Жанрово-стилістичні особливості сучасного англійського дискурсу фентезі. *Перекладацькі інновації* : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конф. Суми : СумДУ, 2015. 96 с.
5. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 608 с.
6. Ковальчук І. В. Художній переклад як об'єкт редагування. *Наукові записки Інституту журналістики.* К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. Т. 42. 174 с.
7. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : Видавництво київського університету, 1971. 131 с.
8. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова Книга, 2003. 274 с.
9. Кушнір Л. О. Етапи перекладацької роботи над формуванням онімних відповідників (на прикладі перекладі ономастикону роману Дж. Р. Р. Толкіна «Володар Перснів» українською мовою). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2014. Вип. 45. С. 268–272.
10. Логвіненко Н.М. Фентезі як вид фантастичної прози. Українська література в загальноосвітній школі. № 5. К., 2014. С. 38–40.
11. Манахов О.І. Літературна традиція і жанр фентезі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2014. № 8, т. 2. С. 115–117.
12. Стасюк Б.В. Новий український переклад із Дж. Р. Р. Толкіна : особливості прочитання. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2007. № 772. С. 66–70.
13. Степаненко А., Сітко А. Синтаксичні особливості українського перекладу англійської науково-технічної та художньої літератури. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. Київ : Аграр Медіа Груп, 2015. С. 293–297.
14. Тихомирова О. В. Концептуальні проблеми перекладу творів Джона Толкіна. *Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія.* 2001. № 1, т. 4, С. 232–238.